

Надія Букетова, аспірантка

Ольга Кобилянська та Вірджинія Вулф – майстри малої прози.

Останнє десятиліття XIX – перші десятиліття XX ст. були багатими на таланти в усіх європейських літературах. В Англії з'являється гурток “Блумсбері”, який вносить нові погляди на мистецтво. До нього входять молоді літератори, серед яких поет Томас Стернс Еліот, філософ Бертран Рассел, романіст Едуард Морган Фостер, а також молода письменниця Вірджинія Вулф. “Блумсберійці” виступали за вільне, безперешкодне самовиявлення особистості. Вони були переконані в тому, що немає нічого більш морального, ніж естетичні міркування, і що “деспотизм за своєю природою ні поганий, ні хороший”.

Хоча всі художники були різні, їх об'єднувало переконання, що за поверхнею звичних речей ховається “щось” – сама невловима суть життя. “Велика Складність”, явити яку світові може лише нове мистецтво. І тому в їх творах відкривається реальна, доступна звичному погляду оболонка речей. До всього механічного, що можна науково пояснити, вони ставляться з недовірою, роблячи наголос на досягненні метафізичного явища.

Твори Вірджинії Вулф написані в цьому руслі. Вони різко відрізняються від традиційної прози. Її перші оповідання “Дім з привидами”, “Понеділок чи вівторок...”, “Пляма на стіні”, “Струнний квартет”, “Ненаписаний роман”, “Фазанове полювання” відображають розуміння письменницею мистецтва, її бачення світу.

Приблизно у той же час в літературі України теж відбуваються зміни, проходить переосмислення традиційних поглядів, думок. З'являється ціла когорта молодих

письменників, які пишуть по-новому. І.Франко відзначив те нове в способі зображення, що вони принесли в українську літературу. Він виділив серед них особливо творчість В.Стефаніка, М.Коцюбинського та Ольги Кобилянської. Молода письменниця зажила собі слави як авторка невеликих оповідань чи новел, які не обов'язково описували конкретні події і не завжди мали розгорнутий сюжет. Її перу належать такі яскраві психологічні новели: “Банк рустикальний”, “Жебрачка”, “Мати Божа”, а також “поезії в прозі” “Рожі”, “Акорди”, “Там звізди пробивались”, “Мої лілії” та ін.

Отже, в європейській літературі, зокрема в англійській та українській на межі ХІХ-поч.ХХст. відбуваються якісні зміни у способі відображення дійсності. Переосмислюється саме поняття мистецтва, особливостей зображення людини та її внутрішнього світу. На перший план виходять молоді незаангажовані письменники з власними творами. Серед них — В.Вулф (1882 — 1941) в Англії та О.Кобилянська (1863 — 1942) в Україні. Обидві письменниці були новаторами у своїй літературі. Для творів О.Кобилянської та В.Вулф характерна сконденсованість думки. Кількома реченнями письменниці передають глибину почуттів, переживань героїв. Їхні твори присвячені, як правило, людській психології.

Характерним для оповідань В.Вулф є те, що їх не можна назвати оповіданнями в класичному розумінні цього слова. Ні сюжету, ніякої часової і географічної визначеності, якщо й промайнуть, як тіні, якісь персонажі, то це не є герої в класичному розумінні. Вірші в прозі, роздуми, замальовки. Якщо потрібно підібрати жанрове визначення, то це радше ліричне есе або, точніше, замальовка настрою, психологічного стану, спроба засобами мови, слова передати відчуття, не стільки саму думку, скільки процес мислення, пошуку істини. Недарма в оповіданні “Понеділок чи вівторок...” так часто повторюється слово “істина”. І сам твір — це роздуми про пошуки істини. Прагнення істини — ось та сила, яка рухає світ, природу, людину. Постійні пошуки істини, бажання визначити, що таке істина і де вона. Чи в існуванні всього живого, чи в блиску зірок? Істина, дає зрозуміти В.Вулф, в силу своєї мінливої, невловимої природи протистоїть раціональному аналізу. Може, музика володіє цією таємницею. І В.Вулф у своєму оповіданні “Струнний квартет” намагається зробити неможливе — передати словом музику. Як стверджує Є.Генієва у своїй статті “Правда факту і правда бачення”, у творчості Вірджинії Вулф “музична проза” — не випадковість. Її пізній роман “Хвилі”

створювався як “роман-соната”, і в його композиції, стилі дійсно зроблено спробу врахувати закони цієї музичної форми.

Головним героєм оповідання “Струнний квартет” виступає музика — один з ранніх творів Моцарта. Події відбуваються на балу. Твір не має певної сюжетної лінії, немає й персонажів у класичному розумінні цього слова. Уривки фраз, вигуки, спогади, роздуми. І раптом починає звучати музика. “Вихор, шквал, напор, вибух. Грушеве дерево наверху гори. Б'ють фонтани; сипляться краплі. А хвилі Рони мчать глибоко і повно, летять під мостами, розкидаючи пасма водорослів, полощуть тіні над рибою, яка срібним мигтінням біжить на дно, затягнутою — це складне місце, - засмоктаною водоворотом; хлюп'їт, бризки, ранять воду гострі плавники: потік димиться, кипить, збиває жовту гальку, крутить, крутить, ось відпустив, падає, падає, вниз, вниз, але ні, зілігає вверх ніжною спіралькою; тонкою стружкою, як з-під аероплану; вище, вище...” [1,410]. Далі — невеликий діалог гостей, роздуми оповідачки, і знову лунає музика, несеться нестримно, заставляє замислитись.

Взагалі багатьох письменників, музикантів, художників перших десятиліть ХХ ст. нестримно вабить ідея синтезу. Народжується синкретичне мистецтво, наприклад, Стріндберг і його “Соната привидів”.

Не були винятком й українські митці. Ольга Кобилянська намагалась у деяких своїх творах поєднати музику і слово. Новели “*Impromptu phantasie*” та “*Valse melancolique*” є втіленням таких спроб. Одним з персонажів новели “*Impromptu phantasie*” виступає музика. Твір написаний у вигляді спогадів самої авторки про одну знайому дівчину. На початку твору письменниця зосереджується на спогадах про вплив на неї звуків дзвонів. Потім вона описує саму дівчину, її риси характеру. Далі розповідається про настроювання фортепіано та вплив “*Impromptu phantasie*” Шопена на дівчину. Велику увагу приділяє письменниця як самій музиці, прагнучи передати її словами, враженнями, так і впливу музики на душевний стан людини. Авторка дає зрозуміти в своїй новелі, що музика має величезний вплив на людину і може допомогти їй самореалізуватись у житті. Але може лише сколихнути душу, зачепити найтонші струни душі, так і не змінивши життя. Недарма О.Кобилянська пише в новелі про дівчину: “вона стала лише половиною тим, чим обіщувала стати дитиною” [3, 463].

За своєю специфікою новела наближається до музичного твору. “Тема цього твору втілює образ “скупого поривання”, -

писала Л.Кияновська. — Письменниця прекрасно змодельовала той особливо стрімкий поступ оповіді, гарячковий і навіть безладний у несамовитій поривчастості” [2, 97]. На специфіку цього твору звертав увагу ще О.Маковей. “Меланхолія і дика непогамовність, безмежний смуток і безмежна відвага, - писав він, - се основні риси молодой дівчини, якою уособила Кобилянська фантазію Шопена, стараючись переповісти словами враження музики, як се вона не раз пробує в інших творах” [4, 65].

Наступна новела “Valse melancholique”, на відміну від “Impromptu phantasie” не має точно вказаного музичного образу, однак і тут музика відіграє неабияку роль. В новелі розповідається про трьох товаришок: художницю Ганну, вчительку Марту та музикантку Софію. Усі троє мешкають разом, переживають різні перипетії, шукають свого місця в житті та щастя. Авторка, прагнучи передати внутрішній світ Софії, її почуття та переживання, вдається до використання музики. «Valse melancholique» — це крик душі Софії; навколо нього та переживань молодой музики і обертається вся дія. “Мистецтво стає засобом саморозкриття, віддушиною для духовних сил героїні, яка зазнала приниження у житті” [4,335].

Взагалі творчості О.Кобилянської та В.Вульф властиві такі жанри “малої” прози, як поезія в прозі. Обидві письменниці активно використовували цей жанр. Так, у творі “Рожі” О.Кобилянської та “Королівський сад” В.Вульф осмислюється одна тема: стосунки між людьми та людина взагалі. Підхід до втілення цієї думки в обох авторок однаковий: розповідь про різних людей на тлі природи, маленький уривок з життя молоді, недосвідчених дівчат і юнаків, розкриття мрій і думок старших людей. Однак все це реалізується у різних формах.

У своїй поезії в прозі “Рожі” О.Кобилянська описує букет троянд, який стоїть у прозорій тонкій склянці на підвіконні. В букеті є різні троянди: темно-червона, блідо-рожева, біла, і навіть жовтий пуп'янок. Поряд з цими трояндами стоять “дві грубошії дикі рожі з ясно-зеленими листками”. Здавалося б, звичайний малюнок з природи, який захопив письменницю своєю красою. Однак, коли вдуматись в самий текст, то стає зрозуміло, що це не просто троянди стоять у склянці. Це люди, лише різні за своїм віком і долею. Темно-червона рожа — це жінка в повному розквіті літ, краси і сили. Очевидно, це жінка, яка пізнала радість материнства, і ота материнська любов і ніжність надають їй неповторної краси. Блідо-рожева рожа — молода дівчина, яка лише розквітає, закохується, адже

вона щойно була пуп'янком. Життя цій рожі усміхається всіма барвами, вабить її. Біла рожа — символ самої чистоти і невинності. Здається, це ще дитина, сповнена мрій про щасливе майбутнє, “рожевого” уявлення про світ, який ще не показував їй своїх темних сторін. У жовтому пуп'янку проглядається складна жіноча доля. Ця рожа — втілення людських страждань, розчавлених мрій. Доля цієї людини складна і невесела. Гіркі думи не дозволяють розкритись вповні і жити щасливо. Розчарування стримують від висловлення почуттів.

У той же час поряд з ніжними трояндами стоять “дві грубошії дикі рожі”. Це грубі, байдужі до інших, люди, які живуть для себе.

Оповідь закінчується тим, що червона рожа згасає.

У “Королівському саду” В.Вулф немає троянд. Там є квіткові клумби і фігури чоловіків та жінок, що рухаються в якійсь круговерті. Тут теж є описи природи, зображення квітів, пелюсток, фарб та відтінків, але письменниця основну увагу все-таки звертає на фігури тих людей, які прогулюються в ботанічному саду. Перша пара — чоловік та дружина середніх років, з дітьми. Прогулюючись, вони згадують минуле, кожен своє. Чоловік — бабку і минуле кохання. Дружина — поцілунок сивої бабусі з бородавкою на носі. Вони обоє прожили частину життя, і їхнє минуле — “це їхнє щастя, їх життя”.

Друга пара — двоє немолодих чоловіків, у яких за плечима вже багато років. Один з них, старший, хворий і плутає реальне з уявним.

Далі проходять дві старші жінки, які ведуть дуже важливу, на їхній погляд, бесіду про цукор, муку, Нелла, Барта та ін.

І, зрештою, в ботанічний сад приходять молода пара закоханих. Їхні роздуми про відвідини маленького кафе гармонійно вписуються в саму природу саду.

В обох творах відсутній сюжет, немає і персонажів у класичному розумінні цього слова. Письменниці не виділяють головних дійових осіб. В оповіданнях розповідається про різних людей, але ми не знаємо їхньої зовнішності, ні імен, ані чим вони займаються. Також тут не виписаний чітко характер героїв. Авторки не зупиняються на якійсь конкретній людині, їх не цікавить і життєва доля цих людей. Проте, персонажі у “Рожах” і “Королівському саду” — справжні люди, але зображені з погляду їх психології.

Дещо відмінний спосіб оповіді в обох авторок. Якщо О.Кобилянська пише алегорично, зображуючи людські долі у вигляді троянд, то В.Вулф підходить ближче до зображення людини, описуючи окремих осіб.

Спочатку В.Вулф і О.Кобилянська наче виходять зі сну, розповідають про людей середнього віку, які мають певне становище в суспільстві, сім'ю (темно-червона рожа в О.Кобилянської і Саймон з Елінор у В.Вулф). Але далі кожна письменниця йде власним шляхом. В.Вулф зображує старих чоловіків, а потім жінок, і завершує твір описом молодої пари. А О.Кобилянська продовжує розповідь про ніжну юність, чисте дитинство і людську трагедію. Однак в зображенні певних періодів людського життя є багато спільного. Порівняймо: “Вона ще перед кількома хвилями була пуп'янком, а тепер, немов від одного сильного віддиху раннього повітря, розцвілася і виглядала так, якби сама з себе стала такою пишною, коли тим часом вона все ще була пуп'янком” (О.К.). “Вони були в розквіті щасливої юності або навіть в тому віці, який передуює юному цвітінню, коли ніжний рожевий бутон ще не вирвався з пружної оболонки, коли крила метелика хоча й вирости, але нерухомо блищать на сонці.” (В.В.) [1].

Та настрої в “Рожах” О.Кобилянської швидше песимістичний, оскільки вона завершує твір тим, що найпишніша троянда в'яне, тобто і до людини після найкращого її розквіту приходять зав'ядання. У В.Вулф в “Королівському саду” настрої радше оптимістичний, ніж песимістичний, адже вона завершує твір одою молодості і цвітінню. Авторка говорить, що все швидкоплинне і “весь час крутяться колеса і світяться яскраві вогні життя”.

В інших своїх новелах В.Вулф та О.Кобилянська продовжують осмислювати проблему людини, її місця в житті, значення митця для суспільства. Проблемі місця поета в житті людства присвячена новела О.Кобилянської “Поети”. Цей великий твір — роздум про долю поета в ріднім краї. Знову авторка не подає класичних персонажів, а лише роздуми про блукання душі.

Коли читаєш заголовок “Дім з привидами” В.Вулф, чекаєш чогось фантастичного, моторошних розповідей про привидів. Але привиди В.Вулф, зображені в цій новелі, не такі, вони якісь інші, “некласичні”. Безшумно, боячись потри-вожити спокій господарів, вони ступають по сходях, взявшись за руки. Хто вони, чоловік і жінка? Вони вперто шукають щось — радість, яка залишилась в будинку, чи щастя. І вони

розуміють, що те щастя і радість розчинились в душах самих господарів. І якщо спочатку здавалось, що привиди шукають якийсь скарб, то потім стає зрозуміло, що тим скарбом є пам'ять про кохання і те кохання, яке живе в будинку.

У своїх творах “малої” прози В.Вулф заперечує теорію об'єктивної деталі А.Беннета. Він стверджував, що, якщо старанно і вдумливо відтворити на сторінках повісті, оповідання або роману місце проживання героя, розповісти про його професію і т.п., то характер буде виписаний і зрозумілий читачу. Однак В.Вулф всією логікою оповіді і в “Плямі на стіні”, і в “Ненаписаному романі”, і в “Фазановому полюванні” спростовує це твердження.

Життя, “захоплюючий світ”, як вона пише в кінці “Ненаписаного роману”, загадкове, а тому непередбачуване. В поїзді їдуть жінки. Вдивляючись в їхні обличчя, у вираз очей, помічаючи щось характерне, ніби тільки для них (хворобливість у героїні “Ненаписаного роману”), В.Вулф за класичними рецептами намагається вибудувати їх долю, зрозуміти психологію. Але щось постійно вислизає. Здавалося б, все зрозуміло в долі цієї жінки в поїзді, і напевно правильно вибудовано її життєвий шлях. Але ні. Думалось, що в неї нема сина, а він зустрічає її на пероні. І весь вибудований будиночок розвалюється. Тоді розумієш, що немає класичних схем для розгадування людської душі; неможливо прочитати книгу життя.

Зовсім інший кут бачення у “Фазановому полюванні”. Ми потрапляємо в якийсь фантастичний, а то й фантазмагоричний світ сну, спогадів, нічного кошмару, підсвідомості. Це царство пристрастей, потрясінь, гріхів, тут зриваються благопристойні маски, тут на нас дивляться справжні обличчя.

Не випадковий і образ дзеркала в прозі В.Вулф. Глянувши в дзеркало, ти побачиш не своє відображення і звичні, знайомі предмети. Зустрінешся поглядом з “кимось, хто, очевидно, і є твоїм “я”, або познайомишся з своїм матеріалізованим уявленням про себе. Та й предмети під впливом химерно падаючого світла оживуть. “Душа — ось головне, ось висновок роздумів В.Вулф.” — пише Є.Генієва [1, 7].

Література:

1. Вулф В. Избранное. — М.: Художественная литература, 1989.
2. Кияновська Л.А. Музичні жанри у прозі Ольги Кобилянської // Українське літературознавство. Республіканський міжвідомчий науковий збірник. — Львів, 1988. Вип.51.
3. Кобилянська О. Повісті. Оповідання. Новели. — К.: Наукова думка, 1988.
4. Ольга Кобилянська в критиці і спогадах. — К.: Державне видавництво художньої літератури, 1963.